

Poláková, Mariana

Žánr

In: Poláková, Mariana. *Vznik a vývoj satiry v římské literatuře*. Vydání první
Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017, pp. 13-15

ISBN 978-80-210-8805-4; ISBN 978-80-210-8806-1 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137893>

Access Date: 07. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

1 ŽÁNŘ

Většina publikací o satíře začíná tvrzením, že satira je literárním žánrem. Protože si tato monografie klade za cíl hlubokou a současně komplexní analýzu toho, co satira v antice představuje, je velmi důležité položit si otázku, co si pod tímto termínem představit a zda vůbec tento termín něco znamená, tedy žánr definovat.⁴

Je třeba mít na paměti, že žánrový systém je jak synchronní, tak diachronní. Žánry lze vnímat ve dvou rovinách – na úrovni jednotlivých žánrů a na úrovni jedné žánrové krajiny.⁵ Znamená to tedy, že žánr lze sledovat v celém jeho vývoji, od počátku do dnešních dnů, přičemž v průběhu let může zaniknout a znovu se objevit, a zároveň lze zkoumat žánr v rámci žánrového systému, který vytváří žánrová krajina tvořená žánry jedné epochy.⁶

Žánry nepochybně existují. Pomáhají příjemcům uměleckého zážitku v základní orientaci v rozsáhlém bludišti uměleckých děl. Ve své publikaci budu používat termín žánr v souladu s výsledky nejnovějšího bádání, tedy jako „otevřený systém formálních a funkčních znaků, na nichž jednotlivá díla různou měrou participují“.⁷ Nebudu tento pojem používat k označení velkých celků, s výhradou⁸ se přidružuji schématu rod/druh – žánr – žánrová varianta (epika – epos – hrdinský epos).

---

4 Moderní práce zabývající se dějinami žánrové teorie, včetně Aristotelovy a Platónovy, viz COMBE, DOMINIQUE. 1992. *Les genres littéraires*. Paris: Hachette a DUBROW, HEATHER. 1982. *Genre*. London: Methuen. Pro podrobnější přehled dalších, zejména českých prací viz POLÁKOVÁ, MARIANA. 2016. *Vznik a vývoj satíry v římské literatuře* (disertační práce). Brno: FF MU, s. 11–17.

5 NÜNNING, ANSGAR [ed.]. 2006. *Lexikon teorie literatury a kultury*. Překlad: A. Urválek a Z. Adamová. Brno: Host, s. 117.

6 Ibidem, s. 117.

7 Ibidem, s. 117.

8 Ona výhrada se týká toho, že některé žánry, mezi něž patří i satira, nelze zcela bezpečně zařadit do určitého druhu. Srov. překonané používání pojmu druh na následující straně.

Zároveň je důležité přijmout premisu, že žánry se historicky proměňují a jsou spjaty s dobou, ve které vznikly. Je třeba zohlednit i prostředí vzniku žánru a osobu autora (pokud je známa), který uvedl novou literární kategorii na literární scénu. Pro určení a rozpoznání kategorie žánru je pak nutné doplnit linii děl, jež se k jednomu žánru hlásí. Z podoby daného žánru pak lze zpětně usoudit na to, jaká byla společnost, která jeho vznik iniciovala.

Každý žánr obsahuje dvě složky, z nichž první, konstantní či klíčová, je neměnná v celém jeho vývoji, a umožňuje tak čtenáři rozpoznat, o jaký žánr se jedná. Druhá, proměnlivá či variabilní složka, umožňuje žánru „přežít“, přibližuje ho k jiným žánrům, transformuje ho. Její součásti se mohou měnit v čase – určité znaky se mohou přetvořit, jiné zaniknout a další zase vzniknout. Pro právoplatnou existenci žánru je nezbytná existence určitého množství děl, nezpochybnitelně k onomu žánru náležejících, která čtenáři žánru přiřadí.

Žánr je tedy v této práci pojat jako model, který má určité konstantní a variabilní znaky, lze ho objevit v konkrétních dílech, je spjat s dobou svého vzniku a je ovlivňován nejen ostatními literárními útvary, ale i společenskou situací, osobností autora a lidmi, kterým je určen, tedy čtenáři či posluchači.

V této publikaci se kromě termínu žánr objevuje i pojem druh, jehož původ lze hledat u Platóna v dialozích *Faidros* a *Ústava* a v Aristotelově *Poetice*. Ve třetí knize *Ústav* (*Pol.* 392–394) Platón rozlišuje tři druhy umění podle způsobu vyprávění, konkrétně prosté vypravování bez napodobení (*διήγησις*), projev zcela napodobující (*μίμησις*) a smíšenou formu sestávající z dvou předchozích. Aristotelés zase na začátku *Poetiky* dělí literární tvorbu na epiku (*εποποιία*), drama (resp. tragédii – *τραγωιδία* a komedii – *κωμωιδία*) a lyriku, již dále člení na umění dithyrambické (*δίθυραμβοποιητική*), pístecké (*αυλητική*) a kitharistické (*κιθαριστική*). Jiné dělení pak používá v deváté kapitole, kde rozlišuje mezi historiografií, resp. literaturou o tom, co se stalo (*τα γενόμενα*), a literaturou fiktivní (*οία αν γένοιτο*), tedy takovou, která píše o tom, co by se stát mohlo (je to tedy pravda vystižená pomocí fikce). Dalšího rozvinutí se teorie tří druhů (lyriky, epiky a dramatu) dočkala za klasicismu, a pak na počátku 19. století díky J. W. Goethovi.⁹

Ačkoli se již ve starověku objevily první pokusy o rozčlenění a zpřehlednění literárního systému, nedá se říci, že by tuto hierarchii autoři píšíci pojednání o literatuře jakkoli dále rozvíjeli. Z dochovaných děl je patrné, jaké literární texty byly považovány za hodnotnější a pro společnost přínosnější a které stály z pohledu

9 V poznámkách ke svému textu *Západovýchodní diván* J. W. Goethe zmiňuje tři literární druhy (*Naturformen der Poesie*): „Existují jen tři ryzi přírodní formy poesie: jasně vyprávějící, entusiasticky vzrušená a osobně jednající: *epos*, *lyrika* a *drama*. Tyto tři způsoby básnění mohou působit buď společně, nebo každý zvlášť.“ (*Goethe, Johann Wolfgang. Poznámky a pojednání k lepšímu pochopení Západovýchodního divánu*. FRANĚK, BOHUMIL. [transl.]. 1955. In: *Básně. Západovýchodní diván*. FISCHER, OTAKAR – BEDNÁŘ, KAMIL – FELDSTEIN, VALTER [transl.]. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, s. 344–345.)

praktického využití či estetického dojmu v pozadí. Nicméně ve spisech literárněvědné povahy, jak je zřejmé např. z Quintilianova výčtu,¹⁰ nejsou literární formy řazeny do žádných předem daných kategorií.

Nelze zpochybňovat, že antický příjemce uměleckého díla dobře věděl, kam danou tvorbu zařadí.¹¹ „Each writer endeavored to transmit the tradition of his genre by transmuting it. And finally, and perhaps most important of all, the ancient reader and ancient critic were far more sensitive to architectonic symmetry and harmony of form and phrase than are even the most cultivated of our modern readers.“¹²

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že ačkoli pro zpřehlednění (a také další upřesnění kategorie žánru) pojem druhu ve své publikaci zmiňují, neboť v naší literární teorii stále figuruje,¹³ za výstižnější pro uchopení konkrétní literární kategorie (zde tedy satiry) v rámci literárního systému považují právě pojem žánru.

Zásadním problémem, který je třeba hned v úvodu zmínit, je vymezení pozice satiry v rámci literární teorie. Vycházím z teze, že satira je žánr. Určit její hranice je ovšem poněkud obtížnější, protože satira se v dnešním systému vyskytuje spíše jako přídatné jméno satirický/á/é nebo ve spojení s přívlastkem ‚politická‘. V podstatě by se dalo říci, že v současnosti se z původního žánru stalo spíše označení žánrových variant žánrů stávajících (např. satirický román). Budu se snažit ukázat, že satira si opravdu zaslouží být vnímána jako žánr samostatný – tedy alespoň satira, jak ji známe z antického prostředí.¹⁴

Z dnešního pohledu lze o této „počáteční“ satire mluvit jako o žánrové variantě satiry, a to konkrétně o ‚římské‘, popř. ‚římské veršované satire‘. Ve své práci však budu pojednávat o satire tohoto období jako o žánru,¹⁵ protože nejprve musí vzniknout větší celek (žánr), který se posléze může dělit na dílčí (žánrové) varianty.

10 Quint. *inst.* 10, 1, 93nn., srov. kapitola 5 Římská satira.

11 Ch. Witke k tomu uvádí, že na začátku korpusu či v samostatné nezařazené básni satirik seznamuje čtenáře s prostředky k identifikaci žánru básně, kterou poslouchají nebo čtou. (WITKE 1970, s. 4.)

12 FISKE 1966, s. 486.

13 PETRŮ, EDUARD. 2000. *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc: Rubico, s. 71.

14 Stranou ponechávám menippskou satiru.

15 V situacích, které vyžadují srovnání satiry z mnou vytyčeného období se satirou jako neustále se vyvíjejícím žánrem, používám rozlišení římská satira (pro mnou zkoumaný žánr) a satira (pro existující žánr).